

ARTO NEVALA

Perinteistä ja modernia – uudistuksia ja jatkuvuutta

Arto Nevala arvioi kolmiosaisen Suomen Akatemian historiaa käsittelevän kirjasarjan.

■ Suomen Akatemian kolmeosaisen historian viimeinen osa ilmestyi alkuvuodesta 2007 lähes vuosikymmenen kestäneen hankkeen päätöksenä.¹ Lopputulos on sivumääräisesti mittava, sillä tekstiä on kaikkiaan kolmatta tuhatta sivua. Liitteet ja luetelot väliin jättävä kärsimätön lukijakin joutuu kahlaamaan läpi reilut puolitoista tuhatta tekstisivua.

Akatemian historiat voi nähdä jatkona viime vuosina ilmestyneille tai ilmestymässä oleville suurteossarjoille, kuten Suomen tieteen historialle tai Suomalaisen arjen historialle. Samaan ketjuun liittyy toivottavasti lähivuosina myös koulutusjärjestelmämme muotoutumista, vaikutuksia ja yhteiskunnallista merkitystä käsittelevä teossarja. Joka tapauksessa on ilahduttavaa, että historiaan painottuvia suurteoksia ilmestyy muiltakin aloilta kuin perinteisistä sota- ja kriisiteemoista.

Jaottelu ja näkökulmat

Akatemian historiat sisältävät niin paljon sivuja ja asiaa, ettei niiden yksityiskohtiin menevä arvioiminen ole kaikilta osin mahdollista, eikä mielekästäkään. Siksi tarkas-

telen tässä yhteydessä yleisiä lähtökohtia lyhyesti ja arvion sitten teoksia erikseen, onhan kyse kuitenkin kolmesta ”itsenäisestä” tutkimuksesta. Suomen Akatemian lähes kuuden vuosikymmenen mittainen taival on siis jaoteltu kolmeen jaksoon. Vuosi 1970 muodostaa ensimmäisen ja toisen osan välille luontevan saumakohdan, sillä tuolloin 1940-luvun lopulta toiminut niin sanottu vanha Akatemia lopetti pitkällisen kädenväännön jälkeen toimintansa ja uudenmuotoinen organisaatio aloitti työnsä – tosin entisellä nimellä.

Sen sijaan toisen rajauksen sijoittaminen vuosiin 1988–89 on luultavasti vaatinut perusteellisempaa pohdintaa. Aikaisemman tutkimuksen perusteellahan tiedetään, että esimerkiksi korkeakoulutuksessa 1980-luvun loppuvuodet olivat ”kultaista aikaa” ja uusi niukkuuden, jatkuvan muutoksen ja sisäisen eriytymisen aikakausi alkoi laman vauhdittamana vasta seuraavan vuosikymmenen alkuvuosina. Tiedeorganisaation kohdalla kehitys kuitenkin kulki jonkin verran eri tahtiin. Niinpä valtiovalta päätti panostaa erityisesti teknologiaosaamiseen juuri 1980-luvun jälkipuoliskolla. Toisaalta samoihin aikoihin tehtiin komiteoissa pohjatyo tiedejärjestelmämme rakenteelliselle uudistamiselle, johon kuului myös Suomen Akatemian organisaation remontoiminen.

1. Allan Tiitta: *Suomen Akatemian historia I, 1948–1969. Huippuyksilöitä ja toimikuntia*. SKS, Jyväskylä 2004. 763 s.

Maritta Pohls: *Suomen Akatemian historia II, 1970–1988. Yhteiskunta ja tutkimus*. SKS, Jyväskylä 2005. 688 s.

Hannu Heikkilä: *Suomen Akatemian historia III, 1989–2003. Kilpailu ja yhteistyö*. SKS, Jyväskylä 2007. 572 s.

Hieman yksinkertaistaen voi arvioida, että tiedejärjestelmässä uudistaminen vietiin läpi aikaisemmin, nopeammalla aikataululla ja perusteellisemmin kuin korkeakoulutuslaitoksessa. Näin tarkastellen myös Akatemian historian toisen ja kolmannen osan rajakohdan sijoittaminen 1980-luvun lopulle on lopulta oikea ratkaisu.

Tarkastelun lopettamista vuoteen 2003 viimeisen osan kirjoittaja Hannu Heikkilä perustelee Akatemian pääjohtajan vaihtumisella. Pääjohtajalla on toki nykymuotoisessa Akatemiassa iso rooli, joten siinä mielessä päätösajankohdan valinta on hyväksyttävissä. Voi kuitenkin olla, että tutkijat vuosien kuluttua löytävät Akatemian historiasta muunkin aikakausien saumakohdan. Mutta se jää nähtäväksi. Ylisummaan jaottelua voi pitää toimivana ja kohtuulliseen selkeisiin, Akatemian omasta kehityksestä löytyviin, taitekohtiin pohjautuvana.

Massiivisen teossarjan valmistuttua voi tietysti kysyä, tarvitaanko Akatemian kuuden vuosikymmenen historia läpikäymiseen kolme kirjaa ja paria tuhatta sivua? Suomen tieteen huomattavasti pitempi historiakin sentään mahtui neljään suurin piirtein saman laajuiseen teokseen. Vastaus riippuu käsittääkseni näkökulman valinnasta. Historiahankkeen peruslähtökohta näyttää olevan yhtäältä kokonaiskuvan hahmottaminen Akatemian toimintaympäristöstä, organisatiosta, käytännön työstä ja vaikuttavuudesta. Nämä teemat löytyvät kaikista teoksista, vaikkakin hieman eri tavalla painottuneita. Kirjoissa käsitellään myös tarkasti instituution murroskausia taustoineen ja vaikutuksineen. Toisaalta tarkastelu porautuu kokonaiskuvan vastapainoksi välillä varsin syväle esimerkiksi tieteellisten toimikuntien työhön ja päätöksiin. Kun Akatemian toiminta vielä kattaa jotakuinkin koko suomalaisen tieteen – ja osin taiteen – kentän, kokonaisuus on hyvin monikerroksinen. Näin tarkasteluna on ymmärrettävää, että jo vajaan kuuden vuosikymmenenkin ajanjakson analysointi vaatii paljon sivuja.

Tutkimusta, yksilöitä ja taistelua

Allan Tiitta on nimennyt Akatemian historian ensimmäisen kauden huippuyksilöiden

ja toimikuntien vaiheeksi. Luonnehdinta on osuva, jos kohta instituution historiaa sävytti miltei koko ajan myös tietynlainen taistelu olemassaolosta. Tämä asetelma korostui – kuten Tiitta erinomaisesti esittää – 1960-luvun alkupuolelta lähtien, kun Akatemiaan koko ajan nuivasti suhtautunut presidentti Urho Kekkonen saattoi vahvan asemansa turvin ryhtyä ajamaan toimielimen lakkauttamista. Akatemian käyttäminen poliittisen pelin nappulana ei tosin ollut mitenkään uutta, sillä tilanne oli samankaltainen vuosien 1947–48 perustamisvaiheissa.

Kirjoittaja tiivistää varhaisvaiheiden asetelman ja vaikutukset terävästi: ”Taistelu (Akatemian perustamisesta) oli ollut kiivas ja niin täynnä poliittisia intohimoja, että se jätti väistämättä leimansa Akatemiaan, varsinkin kun samat kiistat jatkuivat akateemikkojen nimittämisen yhteydessä”.

Akatemia – niin tieteellinen instituutio kuin pohjimmiltaan olikin – oli siis itse asiassa varhaisvuosista lähtien osa poliittis-yhteiskunnallista ja välillä jopa henkilötasolle ulottunutta kamppailua. Näin siitä huolimatta, että varsinkin oikeistohenkisen sivistyneistön tavoitteena oli Tiitan mukaan tutkimuksen ja yliopistojen autonomian vaaliminen valtiovaltaa vastaan.

Politiikan ja laajemmin yhteiskuntapolitiikan linjauksiin kytkeytyneiden taistelujen ohella 1960-luvun loppuun päättynyt vaihe Akatemian historiassa oli todella yksilöiden ja toimikuntien kautta. Yksilöistä tarvitsee mainita vain esimerkiksi nimet A. I. Virtanen, Wäinö Aaltonen, Rolf Nevanlinna, Alvar Aalto, Mika Waltari, Georg Henrik von Wright tai Erkki Laurila, jotta ymmärtää kuinka paljon erityisesti Akatemian julkisuuskuva rakentui jäsenten tieteellisen ja taiteellisen toiminnan varaan. Allan Tiitta käy läpi 23 akateemikon toiminnan ja osoittaa, että loppujen lopuksi he hyötyivät jäsenyydestään varsin eri tavoin. Osalle Akatemian jäsenyys avasi uusia mahdollisuuksia, mutta joillekin se taas merkitsi jopa työskentelyolojen huononemista – he siis pysyivät merkittäviin saavutuksiin Akatemian jäsenyydestä huolimatta.

Vaikka Akatemian julkinen kuva nojasi paljon sen jäsenten saavutuksiin, pitkässä

juoksussa merkittävämmäksi nousi kuitenkin 1950-luvun alussa perustettujen ja vuosikymmen myöhemmin uudistettujen tieteellisten toimikuntien panos. Aluksi toimikuntia oli vain luonnontieteellinen ja humanistinen, mutta 1960-luvun alkupuolella lukumäärä nousi kuuteen, kun kahden alkuperäisen toimikunnan jaostoista muodostettiin itsenäiset toimielimet. Viimeksi mainittu uudistus tehtiin paljolti Edvin Linkomiehen johtaman komitean valmistelun pohjalta. Allan Tiitta arvioi Linkomiehen komitean työn olleen itse asiassa Suomen suunnitelmallisen tiedepolitiikan alkulaukauksen.

Tiitan arvioon voi kirjan perusteella yhtyä. Akatemian organisaation uudistamisen ja tieteen rahoituksen kasvun seurauksena myös suhtautuminen tieteelliseen tietoon muuttui. Sen alettiin nyt nähdä yhteiskunnallisena voimavarana ja avaimena parempaan huomiseen – sama retoriikka tosin taitaa olla tuttua nykypäivänkin juhlapuheista. Oleellisesti muutokseen vaikutti kirjassa hyvin analysoitu tieteen painopisteen siirtyminen sotavuosien jälkeisestä kansallishumanismista luonnon- ja lääketieteiden sekä teknillisten tieteiden suuntaan. Tieteen yhteiskunnallisen aseman muuttuminen ei toki ollut vain suomalainen ilmiö. Samanlainen muutos tapahtui länsimaissa yleisemminkin ja meillä esimerkiksi korkeakoululaitoksen pitkänaikavälin toimintaedellytysten uudistaminen 1960-luvun puolivälissä tehtiin paljolti Englannista saatujen vaikutteiden mukaisesti.

Tieteen yhteiskunnallistumisen ja tutkimuksen voimavarojen kasvun tärkeä seuraus oli tutkijoiden ammattikunnan syntyminen – tieteen teosta tuli toisin sanoen leipätyö entistä useammille. Lisäksi tieteellisten toimikuntien alaisuudessa tai hankkeissa työskenteleminen näyttää olleen hyvä ponnahduslauta akateemisella uralla. Esimerkiksi tutkijoina tai tutkimusassistentteina työskennelleistä noin kaksikolmannesta päätyi professoriksi. Suotuisaan urakehitykseen vaikutti toki merkittävästi 1960-luvulla kiihtynyt korkeakoululaitoksen kasvu. Joka tapauksessa tutkimuksen organisoiminen isolta osin tieteellisten toimikuntien alaisuuteen oli merkittävä rakennemuutos myös

sikäli, että se heikensi oleellisesti opetus- tai muun työn ohessa tutkimusta tehneiden asemia kilpailussa virkapaikoista.

Oman osionsa lopuksi Allan Tiitta analysoi miltei sadan sivun verran edellä mainittua kamppailua vanhan Akatemian lakkauttamiseksi. Tässä taistelussa olivat osallisena kaikki kirjoittajan hyvin (s. 585) erittelemät 1960-luvun jälkipuoliskon tiedepolitiikan voimaryhmät eli Akatemian johtama vanha tiedeaateli, nuorempaa polvea edustaneet valtion tieteelliset toimikunnat tutkijoihin, opetusministeriö ja poliitikot sekä presidentti Kekkonen. Akatemian alasajon pääarkkitehti Urho Kekkonen tiivistä kantansa joulukuussa 1964 valtioneuvoston pöytäkirjaan sanelemaansa kuuluisaan kannanottoon. Hänen lausumastaan löytyy tosin paljon epämääräisyyksiä ja jopa suoranaista asiantuntemattomuutta, kuten Tiitta hyvin osoittaa. Instituution lakkauttaminen näyttääkin olleen Kekkoselle ennen kaikkea osalaajempaa tiede- ja kulttuurikentän uudistamista, johon hänellä vahvan asemansa turvin oli mahdollisuudet. Pitkän, Kekkosta välillä tuskastuttaneen ja akateemikkojen rivit harjoittaneen, kädenväännön jälkeen instituutio lakkautettiin perinteisessä muodossa 1969. Viime metreille asti tosin käytiin kamppailua uuden toimielimen nimestä ja uudistuksen tosiasiallisesta sisällöstä. Lopulta Suomen Akatemia nimi siirrettiin uudelle tieteellisiin toimikuntiin pohjautuneelle järjestelmälle, akateemikot saivat pitää arvonsa ja uusia virkoja perustettiin runsaasti. Näin kaikki osapuolet saavuttivat ainakin jotkut tavoitteistaan.

Allan Tiitan osio Akatemian kahdesta ensimmäisestä vuosikymmenestä on perusteellista ja paljolti alkuperäislähteisiin pohjautuvaa työtä. Tosin, kuten kirjoittaja itsekin myöntää, esimerkiksi hiljattain edenneen Jaakko Paavolaisen 1960-luvun Akatemiaa käsittelevästä perustyöstä on ollut paljon apua. Monet Tiitan taulukoista tai numerotiedoista perustuvatkin juuri Paavolaisen kirjaan. Silti Tiitta pohjaa työnsä ja tulkintansa valtaosin Suomen Akatemian arkiston asiakirjoihin, mutta myös esimerkiksi muistelmiin ja haastatteluihin. Lisäksi kirjoittaja pitää mielestäni hyvin kiinni esi-

puheensa näkökulmasta käsitellä myös vaikeita asioita, huonoja ratkaisuja ja ristiriitoja. Tämäkin on kokonaisuutena korkea-tasoisien teoksen vahvoja puolia.

Lukijan kannalta kirjan pieni ongelma on sisällön jäsentely, joka luo välillä vähän sekavan vaikutelman ja jonkin verran päällekkäisyyttä. Tämän näkyy esimerkiksi siinä, että Akatemia yleiskehityksen jälkeen käydään sekä 1950- että 60-luvun osalta läpi akateemikkojen toiminta ja tieteellisten toimikuntien moniulotteiset vaiheet. Näiltä osin teoksesta jää välillä jopa vähän käsikirjamainen vaikutelma. Toisaalta toimikuntien työn ydin oli juuri ihmisissä ja heidän tutkimuksellisissa intresseissään, joten rakenneratkaisu ja tarkka käsittely ovat tästä näkökulmasta perusteltuja. Kirjaan on varsinaisen leipätekstin lisäksi mahdutettu lukuissa määrä taulukoita, kuvioita ja tietolaatikoita. Graafiset esitykset ovat pääosin onnistuneita, mutta joissain kohdin (esimerkiksi toimikuntien apurahojen jakautumisessa) perinteinen taulukko olisi ollut kahdeksaan sivun jakautuvaa pylvästä parempi esitystapa. Myös tietolaatikat puoltavat hyvin paikkaansa ja kirjan kuvituskin tukee pääosin hyvin tekstiä. Erityisen herkullisia ovat mielestäni päivälehtien Akatemia-taistelua kommentoivat pilapiirrookset. Kun teoksessa on tekstiä lähes 700 sivua ja suunnattomasti tietoa, vaaditaan lukijalta välillä vaivaa isojen ja oleellisten asioiden esiin kaivamiseksi. Tätä työtä kuitenkin helpottaa oleellisesti lopusta löytyvä tiivis ja hyvä yhteenvetoluku.

Politisoitumisesta tutkimukseen?

Maritta Pohls on nimennyt oman, 1970- ja 80-lukua käsittelevän, osuutensa Akatemia historiasta sanoilla yhteiskunta ja tutkimus. Hieman kärjistäen voisi nimittäin sanoa, että ensin mainitulla vuosikymmenellä Akatemiassa kuten koko tieteen ja tutkimuksen kentässäkin korostui yhteiskunnallisesti orientoitunut ja vaikuttavuutta painottanut lähtökohta. Yhteiskunnallisuuteen, sen kannattamiseen tai vastustamiseen liittyi puolestaan erottamattomasti politiikka.

Pohls osoittaakin useaan kertaan, miten osa tietentekijöistä halusi nostaa politiikan

näkyvästi ja avoimesti esille, kun taas toisille politiikka oli kirosana ja ”riippumattoman” tieteen edistäminen toiminnan korkein päämäärä. Asetelma muuttui kuitenkin vähitellen uuden vuosikymmenen alkupuolella. Politisoitumisen yleinen väheneminen ja suhteiden paraneminen aikaisemmin ”pahaksi” miellettyyn opetusministeriöön auttoi myös Akatemiaa keskittymään perustehtäviinsä tieteellisten toimikuntien järjestelmänä. Samalla väheni olennaisesti pari vuosikymmentä vellonut keskustelu Akatemian toiminnasta perusteista ja jäsenten valintakriteereistä. 1970-luku siis oli instituution historiassa politiikan vuosikymmenen, mutta seuraava kymmenluku sitten jo selvästi tieteen vuosikymmenen.

Akatemia historian toisen osan rakennetta kirjoittaja kuvaa esipuheessa niin, että se syvenee yleislinjoista pienempiin asioihin, kuten toimikuntiin, henkilöihin ja rahoituksen yksityiskohtiin pureutuvaksi. Ratkaisun vahvuus on siinä, että lukija saa aluksi kokonaiskuvan kehityksen yleisistä linjauksista ja siten myös välineitä käsitellä ja tulkita myöhemmin esille tulevia asioita. Toisaalta tällaisessa jaottelussa teokseen jää väistämättä jonkin verran toistoa, sillä monet isot linjaratkaisut vaikuttavat monella saralla. Siksi niihin palataan useaan otteeseen. Esimerkkinä tällaisesta ovat tieteellisten toimikuntien 1970-luvun alussa laatimat runko-ohjelmat tai painopistelinjaukset. Mitenkään häiritsevästi ei toistoa kirjassa silti ole ja on toisaalta lukijan kannalta hyväkin uuteen kokonaisuuteen siirryttäessä muistuttaa taustalla olevista kokonaislinjauksista.

Pohls on jakanut parin vuosikymmenen aikakauden kuuteen teemaan, joissa yleiskatsauksen lisäksi käsitellään Akatemian roolia tiedepolitiikan linjauksissa, organisaatiota, kansainvälisiä suhteita sekä tutkimuspolitiikkaa ja tutkimusrahoitusta. Kaksi viimeksi mainittua kietoutuvat läheisesti toisiinsa ja ovat ehdottomasti kirjan ydinsisältöä. Toisaalta esimerkiksi Akatemian tarkasteluvuosina nopeasti kasvanut henkilöstö saa Pohlsilta ansaitsemansa huomion. Organisaatiossa työskennelleiden panoshan kasvoi suomalaisen tieteen ja tutkimuksen linjauksissa selvästi 1980-luvulla.

Maritta Pohlsin osuus pohjautuu luonnollisesti isolta osin Akatemian arkiston asiakirjoihin, mutta julkaistua aineistoakin on jo runsaasti käytössä. Kari Immosen Suomen Akatemian 1970-lukua käsittelevä kirja taas on aihepiiriä sivuavasta tutkimuksesta kenties tärkein. Tekijän kannalta on tietysti hyvä, että monia mukana olleita toimijoita on vielä voinut haastatella ja he ovat myös muutoin muistelleet ja tulkinneet Akatemian kamppailun ja ”tieteellistymisen” vuosia.

Akatemian historian toinen osa on laaja, moniulotteinen ja hyvätasoinen kokonaisuus. Asiaa on teoksessa niin paljon, että valotan tässä lyhyesti ja muita osia lainkaan väheksymättä kirjan keskeistä antia eli tutkimuspoliittisia linjauksia sekä niiden pohjalta jaettua tutkimusrahoitusta. Uudenmuotoisella Akatemialla oli tärkeä rooli 1970-luvun alussa tutkimuksen isojen linjausten hahmottamisessa yhdessä opetusministeriön, korkeakoulujen ja yhteiskunnan muiden intressiryhmien kanssa. Tutkimuspolitiikan isoksi kiistaksi nousi heti vuosikymmenen alussa kysymys runko- tai painopistealojen määrittämisestä. Asia oli tärkeä, sillä tavoitteena oli siirtää rahanjakoa määritelyjen painopisteiden mukaisesti. Akatemian alaiset tieteelliset toimikunnat suhtautuivat painopisteiden määrittämiseen ja isojen hankkeiden painottamiseen eri tavoin. Teknistieteellinen toimikunta oli parhaiten valmistautunut uuteen tilanteeseen, kun taas esimerkiksi humanistinen puoli vastusti koko painopisteajattelua ja hahmoteli mieluummin vain tärkeitä tutkimustee- moja.

Painopistealojen korostaminen liittyi läheisesti kiistaan koko tiedepolitiikan lähtökohdista. Valtiovallan keskeiset elimet eli hallituksen tiedeneuvosto ja opetusministeriö kannattivat yhteiskuntapainotteista ja sovellettavaan tietoon pyrkivää tutkimuspolitiikkaa. Varsinkin ministeriö nähtiin perinteisissä akateemisissa piireissä nuorten radikaalien vasemmistolaisen hallitsemana uhkana riippumattomalle ja ”puhtaalle” tietelle. Kiista laajeni tiedepolitiikasta esimerkiksi Akatemian toimikuntien jäsenten nimittämisperusteisiin ja kytkeytyi toisaalta

samanaikaiseen kamppailuun korkeakoululaitoksen hallintomallien ja tutkintojen uudistamisesta. Korkeakoulupolitiikan kiistat tulevat kirjassa kyllä esille, mutta ehkä niiden suoraa yhteyttä Akatemian ympärillä käytyyn taisteluun olisi voinut jopa enemmän korostaa.

Toisaalta Pohls osoittaa hyvin, että rintamalinjat tiedepolitiikan kiistoissa eivät aina olleet kovinkaan selkeitä tai vain poliittisia kantoja noudattelevia. Silti moni leimautui poliittisesti jopa tahtomattaan ottaessaan kantaa tiedepolitiikkaan. Vahvoja poliittisia ulottuvuuksia saavuttanut kiista linjauksista ja esimerkiksi yhteiskunnallisesti orientoituneiden tutkimushankkeiden tasosta lamaannutti Pohlsin näkemyksen mukaan Akatemian toimintaa 1970-luvun jälkipuolella. Kovat kiistat jättivät kaiketi syviä jälkiä mukana olleisiin, mikä näkyi myöhemmin ylitulkintoina ja selittelyinä. Eikä 1970-luvun ilmiöiden tulkitseminen ole helppoa nykyäänkään, kuten monista yhteyksistä on huomattu. Mielestäni Pohls kuitenkin antaa moniulotteisen ja tasapainoisen kuvan kiihkeistä taisteluvuosista: asiat eivät aina olleet niin yksioikoisen mustavalkoisia kuin tuolloin kuvattiin.

Akatemia oli yhteiskunnallisten kiistojen ja keskustelun pyörteissä, mutta silti sen keskeisiä tehtäviä oli tutkimusrahoituksen kanavoiminen. Tämä puoli korostui 1980-luvun vaihteesta lähtien miltei samaa tahtia kuin poliittiset kiistat laimentuivat. Akatemia nousi tuolloin erityisesti perustutkimuksen vahvaksi puolestapuhujaksi. Samalla painopisteet vähitellen monipuolistuivat ja muuttuivat. Niinpä perinteisten kansanterveyden, ympäristön, työelämän, demokration ja tasa-arvon rinnalle nousivat esimerkiksi kehitysmaa- ja kulttuurintutkimus sekä vuosikymmenen lopulla korkeakoulupuolellakin näkynyt panostus tietotekniikkaan. Uudet panostukset mahdollisti ennen kaikkea Akatemian saaman tutkimusrahoituksen kasvu 1980-luvun alkupuolelta lähtien. Samalla rahoituksen painopiste siirtyi pysyvänselvästi yksilörahoituksesta hankkeiden tukemiseen. Rahoituksen kasvun voi osaltaan nähdä myös instituutiosta käydyn keskustelun hiipumisen taustalla, sillä Pohlsin

mukaan 1970-luvun lopun kiihkeinä vuosina resurssejakin oli talouden laskukauden aikana jaettavana vähän. Vuosikymmentä myöhemmin tilanne oli päinvastainen ja koko korkeakoulu- ja tiedekentässä elettiin 1980-luvun lopulla ”kultaisia vuosia”.

Maritta Pohlsin laskelmien mukaan tieteenalojen – tai toimikuntien – väliset jakosuhteet eivät olennaisesti muuttuneet 1980-luvun kuluessa. Samoin Akatemian tutkimusrahoituksen jakaantuminen korkeakoulujen keskenkin säilyi isoissa linjoissa vakaana, vaikka niin sanotut uudet korkeakoulut toki kasvattivat osuuttaan. Silti 1980-luvun lopussa noin kolmannes rahoituksesta meni Helsingin yliopistolle. Tällä voinee olla yhteys siihen mielenkiintoiseen seikkaan, että Akatemian tutkijaviroissa toimiminen näyttää nykypäivää kohti tultaessa eniten vaikuttaneen Helsingin yliopiston professoriksi päätymiseen. Toki myös uusien korkeakoulujen professoreista merkittävä osa päteväytyi Akatemian alaisuudessa varsinkin 1970- ja 80-luvulla, kun henkilökunnan määrä ylimmässä opetuksessa kasvoi nopeasti ja Akatemia toisaalta panosti määrätietoisesti tutkijakoulutukseen. Kokonaisuutena Akatemian merkitys ”pätevöittäjänä” yliopistovirkoihin säilyi isona 2000-luvulle asti, vaikka entistä useampi vanhempana tutkijana toiminut päätyikin toimikautensa jälkeen muuhun kuin professorin virkaan.

Kaikkiaan Maritta Pohlsin osuus Akatemian historiaprojektissa on onnistunut kokonaisuus olletikin, kun aikakaudesta kirjoittaminen ei kaikilta osin ole helppo tehtävä. Tarkastelun vieminen, mutta myös toisaalta rajaaminen, toimikuntien tasolle on hyvä ratkaisu. Se toki tarkoittaa välillä jäykähköä jaottelua ja yksityiskohtiin menevää tarkastelua, mutta tätä kautta toisaalta paljastuu, miten tutkimuspolitiikan isot linjaukset muuttuivat käytännön päätöksiksi ja toimiksi. Lisäksi kirjan alussa oleva yleiskatsaus sekä lopussa oleva yhteenveto auttavat hahmottamaan parin vuosikymmenen tarkastelujakson isoja kokonaisuuksia. Ulkoasultaan ja kuvitukseltaan kirja on hyvä, mutta välillä ainakin allekirjoittanutta hieman häiritsivät useat tietolaatikat ja isot taulukot. Esimerkiksi lähes kymmenen si-

vun mittaisen luettelon tutkijaprofessoreista olisi huoletta voinut laittaa liitteeksi.

Isojen muutosten vuodet

Hannu Heikkilän osuus Akatemian historiassa on ajallisesti lyhyin, vain runsaan vuosikymmenen mittainen. Jaksoon kuitenkin sisältyy monia isoja periaatteellisia linjauksia, joilla oli lisäksi läheinen kytkentä korkeakoulu-, tiede- ja yhteiskuntapolitiikan keskeisiin päämääriin. Erityisesti 1990-luvulla tehdyt valinnat ja linjaukset ohjaavat paljolti Akatemian toimintaa uuden vuosituhannen puolellakin. Tässä mielessä Heikkilä siis väistämättä joutuu tekemisiin tämän päivän tiedepolitiikan tavoitteiden ja painotusten kanssa – kirjoittamaan lähistoriaa etuineen ja sudenkuoppineen. Onneksi kirjoittaja on hyvin selvillä lähistorian kirjoittamiseen liittyvistä ongelmista ja tunnustaa esipuheessa nöyrästi aikakaussidonnaisten tulkintojen muuttuvan kun ”Suomen Akatemian historiaa tullaan kirjoittamaan uudelleen monta kertaa”.

Käsiteltävien tapahtumien läheisyys tarkoittaa sitä, että Hannu Heikkilä painottaa Akatemian roolia organisaationa ja tieteen rahoittajana eli toiminnan ”neutraaleimpia” osa-alueita. Painotus myös poikkeaa kahdesta aikaisemmasta osasta, jossa toiminnan yhteiskunnalliset kytkennät ja monentasoinen vaikuttavuus ovat olleet vahvasti esillä. Kärkeviä kannanottoja kaipaavalle lukijalle Heikkilän valinnat saattavat olla pettymys. Valittu näkökulma on kuitenkin mielestäni perusteltu yhtäältä, koska – kuten kirjoittajakin mainitsee – kaikkien hankkeiden ja linjausten vaikutukset eivät vielä ole arvioitavissa. Toisaalta Akatemian sisällä tehdyt organisaatiouudistukset ja tutkimusrahoitukset linjaukset olivat kiistatta isoja asioita, jotka ansaitsevat tulla perusteellisesti käsitellyiksi.

Ajallisen välimatkan lyhyydestä ja edellä mainituista painotuksista johtuen Hannu Heikkilän osion arvioiminen on vaikeampaa kuin kahden muun teoksen. Uusinta aikaa käsittelevän kirjan rakenteesta uskaltaa kuitenkin sanoa, että temaattinen jaottelu on toimiva, vaikka useaan otteeseen kirjoittaja korostaakin 1990-luvun puoliväliä vedenja-

kajana. Tuolloin tehty organisaatiouudistus muuttui sekä toiminnallisia käytäntöjä että hallinnollisia rakenteita. Suomen liittyminen Euroopan Unionin jäseneksi puolestaan toi kansainvälisyyden uudella tavalla osaksi Akatemian toimintaa. Lisäksi valtionyhtiöistä saadut tulot mahdollistivat tutkimusrahoituksen kokonaistason olennaisen nostamisen. Silti periaatteessa viiden ison kokonaisuuden – Akatemian aseman kokonaisuudistus, hallintoremontti, rahoituksen kohdentaminen, tutkijakoulutuksen kehittäminen sekä aikaisempaa painokkaampi kansainvälistyminen – käsitteleminen omina päälukuina antaa jokaisesta teemasta paremman kuvan kuin kehityksen tarkasteleminen ennen ja jälkeen 1990-luvun puoliväliä. Viimeksi mainittuun jaotteluun Heikkilä tosin joutuu välillä turvautumaan, koska muutamat luokittelut muuttuivat organisaatiouudistuksen seurauksena. Rakenteen osalta jää oikeastaan miettimään vain, olisivatko nyt hallintoa koskevaan päälukuun sijoitetut arviointi, tiedottaminen ja tutkimusetikkaa ansainneet oman pääluvun.

Hannu Heikkilä pitäytyy pääosin Akatemian tuottamassa tai julkaisemassa aineistossa. Sitä onkin toki ajanjaksolta tarjolla vähintään riittävästi. Tiede- ja korkeakoulu politiikkaa käsittelevää kirjallisuutta on mukana runsaasti, vaikkakaan lähdeluettelosta ei löydy turkulaisten koulutussosiologiien (Ketonen, Nyysölä, Laiho) aihepiiristä tekemää tutkimusta. Myös haastattelut on kirjoittaja jättänyt tekemättä, vaikka kyse on aivan lähimenneisyydestä. Perustelu menetelyle löytyy teoksen saatesanoista: ”... aikalaismielipiteet ilmiöiden syistä ja luonteesta eroavat toisistaan”. Ratkaisua voi tietysti kritisoida, mutta yhtä hyvin voi kysyä, ketä olisi pitänyt haastatella. Informantteja olisi helposti saattanut kertyä aivan liikaa ja yksityiskohtiin meneviä tulkintoja loputtomasti. Sitä paitsi pitkin teosta sirotellut tietolaatikot nostavat esiin myös toiminnassa mukana olleiden ihmisten kokemuksia ja näkemyksiä.

Mikä on sitten Akatemian historian kolmannen osan tärkeintä antia? Ensimmäisenä hyvänä osiona voi nostaa esille Akatemiaa koskeneen kokonaisuudistuksen. Heikkilä

analysoi perusteellisesti jo 1980-luvun lopulla Markku Mannerkosken ja Olli Lehdon johdolla tehdyn valmistelutyön. Uudistus-hanke kuitenkin hyytyi toimikuntien ja korkeakoulujen erilaisiin näkemyksiin sekä poliittisen tahdon puutteeseen. Vasta Akatemian historiallinen kansainvälinen arviointi (1993) laukaisi tilanteen; ulkomailta annettuihin neuvoihinhan on meillä perinteisesti suhtauduttu nöyrän kunnioittavasti. Joka tapauksessa 1990-luvun puolivälissä toteutettu uudistus vähensi toimikuntien määrää, muutti niiden toimenkuvaa ja toi Akatemian organisaatioon hallituksen, pääjohtajan sekä tutkimuksesta ja tiedepolitiikasta vastaavat johtajat.

Uudistuksen myötä laitos siirtyi, kuten Heikkilä toisena isona johtopäätöksensä osoittaa, toiminnallisesti uuteen aikakauteen. Tämä muutos tarkoitti tutkimusrahoituksen kohdentamista isompiin hankkeisiin myös humanistis-yhteiskuntatieteellisellä alalla sekä rahoituskilpailun nousemista entistä isompaan rooliin. Kilpailuasetelmasta puolestaan seurasi siirtyminen arviointipaneelien ja ulkomaisten asiantuntijoiden käyttöön erityisesti tutkimushankkeiden kohdalla. Kyseessä oli siis perusteellinen ja kohtuullisen lyhyessä ajassa läpiviety toimintakulttuurin muutos, joka tosin herätti myös tieteenalojen tutkimusentekoperinteeseen kiinnittyneitä kriittisiä kommentteja. Muutoksen voimakkuus korostuu, kun muistetaan, että samaan yhteyteen ajoittui vielä kaksi muuta isoa uudistusta. Tutkimuksen huippuyksiköt valittiin ja perinteiset tutkimusassistentuurit korvattiin tutkijakouluilla. Näistä muutoksista Heikkilä käy hyvin läpi tutkijakoulujen perustamisvaiheet ja myös järjestelmään kohdistetun kritiikin. Sen sijaan huippuyksiköistä käyty keskustelu olisi mielestäni ansainnut enemmänkin huomiota. Huippujen valinnassa käytetyt kriteerit nimittäin muuttuivat vähitellen koko korkeakoulu- ja tiedepolitiikan isojen linjausten lähtökohdiksi.

Kolmas tärkeä ja hyvin esiin nouseva asia kirjassa on Akatemian kautta kulkeneen rahoituksen nopea kasvu 1990-luvun puolivälin jälkeen. Rahoituspäätöksiä tehtiin vuonna 2003 yli kaksinkertaisella volyyymil-

la edellisen vuosikymmenen puoliväliin verrattuna. Sen sijaan esimerkiksi tutkimusrahoituksen jakautuminen yliopistoittain ei potin kasvaessa muuttunut vuosittaisia heilahteluja lukuun ottamatta, kuten sivun 250 sinänsä kovin epäselvästä kuviosta voi päätellä. Tehtävien lisääntyminen näkyi toisaalta myös Akatemian henkilöstömäärän nopeana kasvuna ja heidän koulutustasonsa nousuna. Isoissa linjoissa siis taloudelliset resurssit kulkivat 1990-luvun lopulla Akatemian kohdalla eri suuntaan kuin yliopistolaitoksessa, jossa perusrahoituksen tosiasiallinen taso polki pitkään paikallaan. Toisaalta Akatemiaa remontoitiin rankalla kädellä ja monella tasolla 1990-luvun puolivälissä. Yliopistolaitoksessa sen sijaan laman varjolla toteutettu ”rakenteellinen kehittäminen” typistyi pieniin muutoksiin. Niinpä asiaan onkin pitänyt palata uudelleen nyt taloudellisen nousukauden aikana.

Neljäntenä tärkeänä ja hyvin käsiteltynä asiana voi vielä tuoda esiin kansainvälisyyden nousemisen uudelle tasolle. Tausta tälle muutokselle oli Suomen liittyminen mukaan Euroopan integraatioon. Periaatteessa kyse oli kuitenkin myös siirtymisestä tieteenalakohtaisesta kansainvälistymisestä organisaatioihin kiinnittyneeseen kansainvälistymiseen. Tähän kytkeytyivät myös ulkomailla tapahtunut tutkijakoulutus ja kansainväliset tutkimushankkeet. Kansainvälistymisenkin tärkeä taustatekijä oli Akatemian rahoituksen lisääntyminen. Toisaalta tutkijat joutuivat Heikkilän mukaan eriarvoiseen asemaan sikäli, että Akatemian ”kultaposukerholaisten” mahdollisuudet kansainväliseen tiedeyhteistyöhön olivat paljon laitoksilla puurtaneita kollegoita paremmat.

Näkökulman rajauksista ja joistain melko varovaisista tulkinnoista huolimatta Hannu

Heikkilän kirja täyttää hyvin paikkansa Akatemian historiasarjassa. Instituution lähistoriaan toki jää vielä tutkimista ja tulkinnat epäilemättä syvenevät jatkossa, mutta silti Heikkilän teksti antaa kokonaiskuvan viidentoista muutoksen vuoden tapahtumista. Ulkoasultaan ja tekstin ryhmitykseltään viimeinen osa on toteutettu kahden aikaisemman mukaisesti. Infolaatikot ja taulukot on sijoitettu leipätekstin lomaan pääosin onnistuneesti, jos kohta monen sivun akatemiaprofessoritaulukon paikkaa olisi nytkin voinut miettiä tarkemmin. Infolaatikot täyttävät, kuten edellä tuli esille, osittain aika-laistulkintoina haastattelujen paikkaa ja hyvä näin. Tosin esimerkiksi entisen opetusministerin tulkinta osuudestaan peruskoulutuksen menestystarinassa on aika erikoinen. Joku voisi olla asiasta perustellusti aivan päinvastaistakin mieltä.

Suomen Akatemian kohta kuuden vuosikymmenen mittainen historia on nyt isolta osin kansion välissä. Teossarjasta voi mielestäni epäröimättä antaa varsin hyvän arvosanan. Koko tieteen kentän, tutkimuksen organisaation, rahoituksen ja vaikuttavuuden puristamisessa kolmeksi teokseksi on luonnollisesti pitänyt tehdä monia hankaliakin valintoja. Näkökulmia ja rajauksia voi kuitenkin pitää onnistuneita: instituution historiasta rakentuu kirjojen pohjalta hyvä kattava kokonaiskuva. Toisaalta tarkastelu ulottuu monilta osin myös varsin syvälle esimerkiksi tieteellisten toimikuntien työhön ja päätösten taustoihin. Lisäksi Akatemia näyttäytyy kirjoissa paitsi tieteen ja tutkimuksen tekijänä ja organisaattorina, myös osana yhteiskuntaa ja sen kehittämiseksi tehtyjen linjausten toteuttamista. Juuri näin asian pitääkin olla. ■